

PROGRAM DZIAŁANIA
MUZEUM OKRĘGOWEGO W RZESZOWIE

Na okres od 3 stycznia 2022 do 2 stycznia 2027

Załącznik do umowy w sprawie warunków organizacyjno-finansowych działalności
Muzeum Okręgowego w Rzeszowie oraz programu jego działania,
zawartej w dniu 6 grudnia 2021 roku
pomiędzy Województwem Podkarpackim
a Bogdanem Kaczmarem dyrektorem Muzeum

Wizja

Muzeum Okręgowe w Rzeszowie powstało w 1935 roku jako Muzeum Regionalne Ziemi Rzeszowskiej i od tego czasu systematycznie się rozwija, w tym także instytucjonalnie. Siedzibą Muzeum jest barokowy budynek dawnego klasztoru oo. Pijarów, wybudowany w latach 1642 – 1645 przez Jana Gargerlega, przebudowany na początku XVIII wieku przez Tylmana z Gameren. Początki zbiorów to Muzeum Szkolne, zorganizowane z inicjatywy miejscowych nauczycieli; w 1945 roku przekształcono je w Muzeum Miasta Rzeszowa, a w 1951 w Muzeum Okręgowe.

Od połowy lat 50-tych XX wieku muzeum zajmuje budynek dawnego konwentu, wchodzącego niegdyś w skład zespołu architektonicznego ojców Pijarów, a także od początku lat 90-tych, kamienicę w Ryнку Starego Miasta, gdzie mieści się Muzeum Etnograficzne im. F. Kotuli – Oddział Muzeum. Ponadto Muzeum użytkuje pomieszczenia w kamienicy Rynek 12, gdzie mieści się Muzeum Historii Miasta Rzeszowa – Oddział Muzeum. Od 2020 roku muzeum posiada w swoim władaniu nowy oddział – Regionalną Składnicę Zabytków Archeologicznych, którą jest zrewitalizowany dawny XVI-wieczny dwór-spichlerz w Zgłobniu.

Muzeum Okręgowe w Rzeszowie jest samorządową instytucją kultury, posiadającą osobowość prawną, której organizatorem jest Województwo Podkarpackie. Muzeum prowadzi działalność merytoryczną zgodnie z Ustawą o muzeach z 21 listopada 1996 roku (Dz. U. z 2019 r. poz. 917) i Statutem Muzeum uzgodnionym z ministrem Kultury i Dziedzictwa Narodowego nadanym Uchwałą nr X/174/19 Sejmiku Województwa Podkarpackiego z dnia 22 lipca 2019 roku.

Muzeum jest instytucją, którą wpisano dnia 30 czerwca 1999 roku pod Nr 6/99 do „Rejestru Instytucji Kultury” prowadzonego przez Organizatora. Muzeum ze względu na rangę zbiorów jest również wpisane do Państwowego Rejestru Muzeów na podstawie decyzji Ministra Kultury i Sztuki z dnia 18 maja 1998 roku (nr. DM-IV/PRM/11/98) i jest uprawnione do używania nazwy: „Muzeum Rejestrowane”.

Zakresem działania Muzeum jest ochrona dziedzictwa kulturowego zgromadzonego w zasobie muzeum, dbałość o zachowanie substancji zabytkowej obiektów administrowanych przez Muzeum, a także upowszechnianie wiedzy o dokonaniach narodowych w dziedzinie archeologii, etnografii, historii i sztuki.

Miarą efektywności działań instytucji są realizowane wystawy, wydawnictwa naukowe i popularnonaukowe oraz konferencje naukowe (w tym zwłaszcza doroczne spotkanie archeologów polskich, słowackich i ukraińskich w ramach międzynarodowej Rzeszowskiej Konferencji Archeologicznej). Wyróżniającym obszarem działalności muzeum jest szeroka akcja upowszechnieniowa skierowana zarówno do młodzieży szkolnej jak i dorosłych w tym szczególnie do seniorów i rodzin. Służą temu przygotowywane tematyczne zajęcia lekcyjne jak i warsztatowe. Muzeum posiada własne laboratorium 3D wyposażone w nowoczesne urządzenia i pozwalające na prowadzenie szerokiej akcji digitalizacji zbiorów a nawet świadczenie usług w tym zakresie podmiotom zewnętrznym.

Zgromadzony zasób eksponatów pozwala lokować Muzeum Okręgowe w Rzeszowie w gronie znanych i cenionych placówek muzealnych w kraju. Organizowane ekspozycje, prowadzone badania, dorobek wydawniczy i naukowy pracowników oraz liczne użyczenia zbiorów na wystawy do największych polskich muzeów świadczą o randze instytucji i pozycji jaką od lat cieszy się wśród krajowych instytucji kultury.

Główne wyzwania

Przed okresem pandemii Covid-19 rokrocznie Muzeum odwiedzało ok. 30 tys. osób. W roku 2020 nastąpiło gwałtowne załamanie frekwencji i przychodów muzeum z powodu wprowadzonych ograniczeń sanitarnych. Liczba zwiedzających spadła do 9031 osób (w tym 1500 za granicą). Proces odbudowy równowagi po ustaniu epidemii, powrocie uczniów do szkół, uruchomieniu ruchu turystycznego, odbudowaniu kontaktów międzynarodowych będzie jednym z podstawowych wyzwań stojących przed zespołem pracowników Muzeum. Nie wykluczamy, że proces ten może potrwać kilka lat i zaważyć na tempie realizacji zamierzeń muzeum zwłaszcza, że liczymy się z czasowym zamykaniem budynków muzeum na czas remontów.

W ostatnim okresie obserwowany jest proces pogorszenia stanu technicznego budynku głównego muzeum. Wiąże się to ze zmianami w otoczeniu obiektu, które nasiliły się w ostatnich dziesięciu latach. Wzrost ruchu pojazdów, degradacja starych sieci kanalizacyjnych, zwłaszcza kanalizacji deszczowej czy przebudowa ulicy 3 Maja za pomocą ciężkiego sprzętu budowlanego spowodowały naruszenie substancji zabytku i zagrożenie dla XVII-wiecznych polichromii, zdobiących krużganki parteru. Zauważona została także, konieczność dostosowania magazynów zbiorów mieszczących się na poddaszu budynku do współczesnych standardów technicznych oraz dokonania wzmocnień konstrukcji części sal wystawowych położonych na piętrze obiektu. Konieczna zatem będzie kontynuacja zapoczątkowanego w roku 2021 generalnego remontu budynku głównego, tym bardziej, iż ostatni remont kapitalny miał miejsce na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX wieku. Staraniem dyrekcji będzie takie przeprowadzenie prac budowlanych i konserwatorskich aby ograniczyć do minimum konieczność zamykania obiektu dla zwiedzających oraz bezpiecznie przeprowadzić prace modernizacyjne w magazynach. Ze względu na brak przestrzeni wszystkie prace remontowe będą musiały być etapowane. Muzeum będzie zabiegać o uzyskanie maksymalnych środków od Organizatora na przeprowadzenie niezbędnych prac remontowych. Kierowane będą także wnioski do innych podmiotów (MKDN oraz WKZ) o dofinansowanie prac.

Stan techniczny pozostałych budynków po przeprowadzeniu niezbędnych remontów należy uznać za zadowalający. Niemniej niezbędna jest stała troska o ich właściwe użytkowanie.

Wobec stale wzrastającej liczby pozyskiwanych zbiorów zauważalny jest także brak przestrzeni magazynowej zwłaszcza dla nowych zbiorów. Oczekiwana poprawę w tym zakresie powinno przynieść przeprowadzenie remontów magazynów w budynku głównym i wyposażenie ich w nowy sprzęt, który znacznie poprawi efektywne wykorzystanie istniejącej powierzchni magazynowej i pozwoli zyskać miejsce na gromadzenia nowych eksponatów. Muzeum będzie aplikowało do programów MKDN o dofinansowanie zakupu takiego sprzętu. Utrzymana zostanie stabilna sytuacja magazynowa Biblioteki i Działu Archeologicznego. Pozyskiwany materiał archeologiczny będzie trafiał do Regionalnej Składnicy Zabytków Archeologicznych w Zgłobniu, której otwarcie w roku 2020 w znaczący sposób poprawiło sytuację dotyczącą przechowywania pozyskanego materiału zabytkowego. Od tej pory muzeum zapewnia wystawianie promes dla podmiotów zewnętrznych na przyjmowanie materiału pochodzącego z nadzorów i badań archeologicznych w regionie.

Cele działania/wskaźniki

W roku 2021 opracowana została *Strategia Rozwoju Muzeum Okręgowego w Rzeszowie na lata 2022-2027*. Przyjęcie dokumentu, ujmującego w sposób perspektywiczny wizję Muzeum i plany na przyszłość, w powiązaniu ze strategią regionalną, wynikało z przekonania o potrzebie nowoczesnego spojrzenia na wybór sposobu działalności instytucji kultury i określenia własnej polityki, kreującej funkcjonowanie jednostki z uwzględnieniem uwarunkowań zewnętrznych i wewnętrznych oraz racjonalnym wykorzystaniem własnych zasobów, w tym przede wszystkim kapitału ludzkiego oraz doświadczeń 85-letniej historii muzeum. Celem przygotowania strategii MOR było także stworzenie systemu precyzyjnie określającego kierunki działań muzealnych i przedsięwzięć, służących realizacji założonych celów ściśle powiązanych ze statutowymi zadaniami jednostki.

Strategia rozwoju MOR na lata 2022-2027 oparta została przede wszystkim na założeniach przyjętych w *Strategii rozwoju województwa - Podkarpackie 2030*.

W *Strategii rozwoju województwa - Podkarpackie 2030 (SRW)*, w obszarze *Kapitał ludzki i społeczny* przyjęto cel (kierunek): *Wzmacnianie kapitału ludzkiego i społecznego jako podstawy umożliwiającej rozwój regionu oraz podnoszenie poziomu życia mieszkańców*. W ramach tego kierunku został wyodrębniony priorytet: *Kultura i dziedzictwo kulturowe*, który zakłada osiągnięcie zamierzonego celu poprzez rozwój form i instytucji kultury z uwzględnieniem dziedzictwa oraz wymagań nowoczesności. Wyróżnione w SRW kierunki działań zakładają tworzenie warunków dla upowszechniania kultury, rozwijania form działalności kulturalnej i interpretacji dziedzictwa wraz ze zwiększeniem kompetencji kulturowych mieszkańców. Za priorytetowe uznano działania kreujące markę kulturową województwa w oparciu o potencjał instytucjonalny, wydarzenia o randze regionalnej i ponadregionalnej oraz promocję obiektów zabytkowych.

Wśród rozlicznych działań wyróżniono:

- monitorowanie inicjatyw oraz prowadzenie badań w obszarze kultury we współpracy z przedstawicielami sektora kultury, edukacji i instytucjami naukowo-badawczymi;
- tworzenie bogatej oferty kulturalnej wraz z poprawą jej dostępności oraz inicjowanie działań na rzecz zwiększenia uczestnictwa w przedsięwzięciach kulturalnych i budowy więzi lokalnych;
- stwarzanie warunków sprzyjających wzrostowi kompetencji kulturowych oraz artystycznych mieszkańców regionu m.in. poprzez rozwój edukacji kulturowej;
- popularyzację kultury i dziedzictwa kulturowego, w tym dziedzictwa przemysłowego i technicznego oraz niematerialnego, jako elementu umacniania tożsamości regionalnej oraz pomnażania kapitału ludzkiego i społecznego.

Kolejnym priorytetem zaakcentowanym w SRW jest: *Wzmacnianie współpracy i partnerstwa na rzecz wykorzystania regionalnych zasobów dziedzictwa i kultury współczesnej jako potencjału rozwojowego*

W ramach tego priorytetu przewidziano działania: realizacja projektów kulturowych o randze ponadregionalnej i międzynarodowej czy też sieciowanie podmiotów zaangażowanych w tworzenie, ochronę, udostępnianie, popularyzację kultury oraz dziedzictwa kulturowego w celu integracji działań w obszarze kultury, w tym Indeksu Kultury jako cyklicznej konferencji i wydarzeń towarzyszących.

Niemniej istotnym priorytetem określonym w SRW jest: *Infrastruktura kultury i zwiększenie atrakcyjności dziedzictwa kulturowego*, w którym podkreślono konieczność otoczenia należyłą ochroną i racjonalnego wykorzystania dziedzictwa kulturowego regionu. Jako konieczne określono podejmowanie przedsięwzięć z zakresu ochrony obiektów zabytkowych i miejsc cennych kulturowo, nowych inwestycji infrastrukturalnych w tym Podkarpackiej Galerii Słowa i Obrazu.

Realizacji tego priorytetu mają służyć, m.in. działania:

- ochrona obiektów zabytkowych i miejsc cennych kulturowo;
- poprawa jakości, poszerzenie i budowa nowej infrastruktury kultury, m.in. poprzez realizację projektów adaptacyjnych, modernizacyjnych i technologicznych w instytucjach kultury;
- realizacja projektów digitalizacyjnych oraz informatycznych, mających na celu ułatwienie i poszerzenie dostępu do kultury.

W *Strategii Rozwoju Muzeum Okręgowego w Rzeszowie na lata 2022-2027*, określona została misja instytucji:

JESTEŚMY OTWARCII NA WYZWANIA OTACZAJĄCEGO ŚWIATA W DZIELE ZACHOWYWANIA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO REGIONU, POSZANOWANIA POLSKIEJ TRADYCJI, HISTORII I KULTURY.

Przyjęto także cel strategiczny (nadrzędny) na lata 2022-2027:

„CELEM GŁÓWNYM MUZEUM JEST EFEKTYWNE WYPEŁNIANIE MISJI MUZEUM, KORZYSTAJĄCE Z DOŚWIADCZEŃ POKOLEŃ MUZEALNIKÓW TWORZĄCYCH OBLICZE INSTYTUCJI, OTWARTEJ NA POTRZEBY WSPÓŁCZESNEGO ODBIORCY,

ZACHOWUJĄCEJ TRADYCYJNE WARTOŚCI I WPROWADZAJĄCE INNOWACYJNE ROZWIĄZANIA ZMIERZAJĄCE DO PODNIESIENIA JAKOŚCI ŻYCIA SPOŁECZNEGO I KULTURALNEGO MIESZKAŃCÓW RZESZOWA I REGIONU”.

Jak już podkreśliłem założone w strategii rozwoju MOR cele i działania szczegółowe są ściśle powiązane z zadaniami statutowymi Muzeum. W najbliższych pięciu latach planuję podjęcie następujących działań:

Zadanie statutowe: *gromadzenie zbiorów i materiałów dokumentacyjnych*.

Zamierzenia w tym zakresie koncentrować się będą na przyjętych w Strategii rozwoju MOR 2022-2027 celach szczegółowych tj. konsekwentnej realizacji polityki gromadzenia zbiorów zmierzającej do utrzymania i rozwijania zgromadzonego zasobu eksponatów oraz wzbogacania wiodących kolekcji oraz budowie nowej marki muzeum opartej na kolekcji historycznych strojów i akcesoriów mody damskiej, a także powiększaniu zasobu Biblioteki Muzeum o tytuły literatury specjalistycznej, pochodzącej z wymiany międzybibliotecznej, zakupu i darów.

Zadania statutowe: *inventaryzowanie, katalogowanie i naukowe opracowywanie zgromadzonych zbiorów i materiałów dokumentacyjnych oraz wdrażanie nowoczesnych technik cyfrowych do celów dokumentacyjnych, wystawowych i edukacyjnych*

Planowane działania w najbliższych pięciu latach będą skoncentrowane na wykorzystaniu potencjału sprzętowego i kadrowego muzeum. Realizacji tego celu służyć będą: systematyczne powiększanie elektronicznej ewidencji zbiorów MUZEO w celu osiągnięcia w roku 2027 poziomu 30 tys. zewidencjonowanych elektronicznie zbiorów; systematyczne poszerzanie elektronicznego katalogu zbiorów Biblioteki w celu uzyskania w roku 2027 poziomu 35 tys. wpisów, prowadzeniu stałej akcji digitalizacji zbiorów oraz promocji działań muzeum na stronach internetowych i w mediach społecznościowych.

Zadanie statutowe: *zabezpieczanie i konserwacja muzealiów*

Planuję utrzymanie dotychczasowego rocznego poziomu przynajmniej 100 obiektów z własnych zbiorów poddanych różnym procesom konserwacji przez własną pracownię konserwacji dzieł sztuki.

Zadanie statutowe: *przechowywanie zgromadzonych zbiorów w warunkach zapewniających im właściwy stan zachowania i bezpieczeństwo oraz magazynowanie ich w warunkach zapewniających dostępność dla celów naukowych*

Celem wiodącym w tym zakresie będzie: zachowanie i unowocześnienie substancji zabytkowej obiektów muzeum w celu ich adaptacji do współczesnych standardów i zapewnienia bezpiecznych warunków przechowywania i eksponowania. Podjęte działania koncentrować się będą na przeprowadzeniu etapowanego remontu skrzydeł zachodniego i południowego budynku zabytkowego Muzeum przy ul. 3 Maja 19, wraz z wymianą sprzętu magazynowego i wyposażeniem - w miarę możliwości - w urządzenia służące osobom niepełnosprawnym, opracowanie programów konserwatorskich i przeprowadzenie w miarę możliwości finansowych, konserwacji zabytkowej polichromii w pomieszczeniach parteru budynku głównego; przygotowaniu wniosków do programów MKiDN w celu zakupu nowego wyposażenia remontowanych pomieszczeń magazynów zbiorów oraz dostosowaniu budynku Muzeum Etnograficznego do obowiązujących standardów poprzez instalację punktów logicznych oraz wymianę stolarki okiennej.

Zadanie statutowe: *organizowanie i prowadzenie badań naukowych, w tym ekspedycji i badań archeologicznych*

Przedsięwzięcia w tym obszarze koncentrować się będą przede wszystkim na realizacji celu jakim jest: utrzymanie i rozwijanie wiodących obszarów badań regionalnych. Służyć temu będą następujące działania: podejmowanie inicjatyw badawczych w oparciu o własny zasób archiwalny oraz prowadzenie badań z wykorzystaniem środków zewnętrznych; organizacja cyklicznych międzynarodowych Rzeszowskich Konferencji Archeologicznych, prowadzenie badań i nadzorów archeologicznych,

udzielanie promes na przyjęcie materiałów do Regionalnej Składnicy Zabytków Archeologicznych pochodzących z badań, inspekcji i nadzorów archeologicznych, prowadzonych przez podmioty zewnętrzne.

Zadanie statutowe: *organizowanie wystaw stałych i czasowych*

Zakładam aktywny udział muzeum w życiu kulturalnym Miasta i Regionu. Dla osiągnięcia tego celu planuje się prowadzenie następujących działań: kontynuacja, uzupełnianie i ewentualnie przebudowa wystaw stałych prezentujących najbardziej reprezentatywne kolekcje – odbywać się to będzie poprzez wzbogacanie wystaw stałych o nowe nabytki pochodzące z darów, zakupów i pozyskań, okresowe zastępowanie wystawianych eksponatów przez inne przechowywane w magazynach, a także częściowe zmiany aranżacji wystaw stałych nie pociągające za sobą większych kosztów; organizowanie wystaw czasowych i okolicznościowych o tematyce historycznej oraz związanych z przypadającymi rocznicami, zorganizowanie nowego oddziału muzeum w Podkarpackiej Galerii Słowa i Obrazu, w przypadku zaistnienia takiej możliwości; organizowanie wystaw czasowych o tematyce archeologicznej, związanych z problematyką osadnictwa pradziejowego; organizowanie wystaw czasowych z zakresu sztuki dawnej oraz współczesnej, sukcesywne prezentowanie rzemiosła artystycznego, Organizowanie wystaw o tematyce etnologicznej, prezentującej materialne i niematerialne dziedzictwo.

Zadanie statutowe: *udostępnianie zbiorów dla celów edukacyjnych i naukowych*

Stałym działaniem Muzeum w tym zakresie będzie udostępnianie zasobu na wystawach, prowadzenie kwerend tematycznych na zlecenia podmiotów zewnętrznych, udzielanie konsultacji w kwestiach eksponowania i zabezpieczania zbiorów, udostępnianie zasobu archeologicznego do celów badawczych naukowcom i studentom, udostępnianie zasobu archiwum społeczno – historycznego, archiwum do dziejów kultury ludowej, udostępnianie wizerunków zbiorów w celach wydawniczych.

Zadanie statutowe: *wypożyczanie i przyjmowanie w depozyt muzealiów i dzieł sztuki;*

Zakres działań w najbliższych latach uzależniony będzie od ilości zgłoszeń muzeów oraz innych instytucji. Szacuję, że możemy rokrocznie wypożyczać eksponaty do 5-10 instytucji. Nie wykluczam możliwości przyjmowania w czasowy depozyt zabytków pochodzących z kolekcji prywatnych, wyłącznie w sytuacji jeżeli będą one możliwe do wystawiania i będą stanowiły uzupełnienie wiodących kolekcji. Nie przewiduję deponowania dzieł sztuki w magazynach.

Zadanie statutowe: *opracowanie i publikowanie wydawnictw dotyczących historii regionu, katalogów zbiorów oraz prezentujących wyniki badań archeologicznych i etnologicznych*

Zakładamy przygotowywanie i opublikowanie w skali roku 3 do 5 pozycji w tym: katalogów zbiorów, informatorów wystaw, wydawnictw prezentujących wyniki badań w tym także w formie e-booków.

Zadania statutowe: *prowadzenie działalności edukacyjnej i upowszechniającej kulturę oraz współpraca z innymi muzeami w kraju i za granicą, administracją rządową i samorządową, organizacjami pozarządowymi, instytucjami oświaty i kultury.*

Podobnie jak przy zadaniu *organizowanie wystaw stałych i czasowych* zakładamy aktywny udział w życiu kulturalnym poprzez: organizowanie bądź współorganizowanie różnego rodzaju imprez kulturalnych, w tym: wernisaży i finisaży wystaw, promocji własnych i obcych wydawnictw o tematyce historycznej, koncertów muzycznych, odczytów, prezentacji multimedialnych, rozwijanie akcji przygotowywania i przeprowadzania tematycznych programów edukacyjnych dla dzieci i młodzieży w oparciu o zasoby własne i środki zewnętrzne; budowanie programów edukacyjnych skierowanych do seniorów, osób niepełnosprawnych i innych grup w celu ich aktywizacji i uczestnictwa w życiu kulturalnym; rozwijanie współpracy z instytucjami kultury w kraju i za granicą w zakresie organizacji wystaw i upowszechniania zbiorów. Planuję aby doprowadzić instytucję do stanu równowagi po zakończeniu pandemii zwłaszcza w zakresie powrotu do statystyk odwiedzin muzeum sprzed roku 2020. Proces ten będzie w dużej mierze uzależniony od powrotu do normalnego funkcjonowania szkół

i uczelni wszystkich typów, intensyfikacji ruchu turystycznego. Elastycznie będziemy rozkładać dni i godziny otwarcia muzeum dla zwiedzających dopasowując je do potrzeb grup szkolnych i młodzieżowych. W miesiącach o największym natężeniu ruchu turystycznego muzeum będzie czynne przez sześć dni w tygodniu. Wzmocnimy akcję promocyjną na własnych stronach internetowych i mediach społecznościowych. Zainicjuję akcję promocyjnej sprzedaży pamiątek muzealnych dla osób nabywających bilety wstępu powiązaną ze zwiększeniem asortymentu pamiątek przeznaczonych do sprzedaży. W przypadku organizacji wystaw z miast partnerskich Rzeszowa w porozumieniu z władzami miasta zadbam o odpowiednią reklamę i promocję wystaw w środkach komunikacji miejskiej. Podejmę wszelkie działania organizacyjne i zabezpieczające zbiory aby w jak najmniejszym stopniu wyłączać ze zwiedzania ekspozycje w trakcie prac remontowych. Zakładając jednak, że Muzeum stoi przed trudnym, żmudnym i koniecznym okresem remontu biorę pod uwagę, że założone wskaźniki utrzymania i wzrostu mogą być trudne do osiągnięcia.

Kontynuowane będą stałe formy pracy tj: udzielanie konsultacji i odpowiedzi na zapytania, wygłaszanie odczytów i prezentacji multimedialnych na terenie i poza terenem Muzeum; upowszechnianie dorobku muzeum i aktualnych przedsięwzięć muzealnych w audycjach radiowych i telewizyjnych; publikowanie artykułów i informacji prasowych; zamieszczanie informacji o zbiorach i wydarzeniach muzealnych na rozlicznych portalach internetowych; przeprowadzanie kwerend tematycznych we własnych i obcych zbiorach, udostępnianie zbiorów archiwalnych do badań naukowych.

Cel	Działania	Wskaźniki				
		Wartość wskaźnika w roku 2022	Wartość wskaźnika w roku 2023	Wartość wskaźnika w roku 2024	Wartość wskaźnika w roku 2025	Wartość wskaźnika w roku 2026
Konsekwentna realizacja polityki gromadzenia zbiorów zmierzającej do utrzymania i rozwijania zgromadzonego zasobu eksponatów oraz wzbogacania wiodących kolekcji	Pozyskiwanie eksponatów na drodze zakupów, darów, przekazów i pozyskań (w sztukach w skali roku)	50	60	60	80	100
	Liczba przygotowanych i złożonych wniosków o sfinansowanie lub dofinansowanie zakupu eksponatów kierowanych do podmiotów zewnętrznych (w skali roku)	1	2	2	2	3
	Powiększanie specjalistycznego zasobu Biblioteki Muzeum pochodzącego z wymiany międzybibliotecznej, zakupu i darów (nowe pozycje inwentarzowe w skali roku)	150	150	150	180	200
Budowa nowej marki muzeum opartej na kolekcji historycznych strojów i akcesoriów mody damskiej	Liczba działań muzealnych w tym: wystaw w kraju i za granicą, imprez i akcji informacyjnych oraz wypożyczeń eksponatów promujących nową markę muzeum (w skali roku)	2	3	4	4	5
Wykorzystanie potencjału sprzętowego i kadrowego muzeum	Wprowadzanie muzealiów do ewidencji elektronicznej zbiorów (stan bazy muzealiów wprowadzonych do ewidencji)	25000	26500	27500	29000	30000

	<p>elektronicznej, rok bazowy 2020 stan 23496)</p> <p>Wprowadzanie wpisów do elektronicznego katalogu zbiorów Biblioteki (liczba wpisów wprowadzonych do ewidencji elektronicznej, rok bazowy 2020 stan 26924)</p> <p>Poddawanie eksponatów ze zbiorów własnych różnym procesom konserwacji we własnej Pracowni Konserwacji Dzieł Sztuki (ilość obiektów w skali roku)</p>	28000	29500	31000	33000	35000
		100	100	100	100	100
<p>Zachowanie i unowocześnienie substancji zabytkowej obiektów muzeum w celu ich adaptacji do współczesnych standardów i zapewnienia bezpiecznych warunków przechowywania i eksponowania</p>	<p>Przeprowadzenie remontów i prac konserwatorskich w budynkach zabytkowych muzeum wraz z dostosowaniem ich do współczesnych norm i standardów (liczba obiektów muzeum poddanych procesom remontu w skali roku)</p>	1	2	2	2	2
	<p>Przygotowywanie wniosków do podmiotów zewnętrznych o dofinansowanie zakupu wyposażenia magazynów po przeprowadzeniu remontu (liczba przygotowanych wniosków w skali roku)</p>	0	1	1	1	1
<p>Aktywny udział muzeum w życiu kulturalnym Miasta i Regionu</p>	<p>Organizowanie wystaw czasowych i okolicznościowych z zakresu dyscyplin reprezentowanych w muzeum (liczba wystaw organizowanych w skali roku)</p>	6	6	7	8	9
	<p>Organizacja lub współorganizacja imprez (liczba imprez w skali roku w tym online)</p>	10	10	10	12	12
	<p>Przygotowywanie i przeprowadzenie tematycznych programów edukacyjnych przygotowanych dla dzieci i młodzieży w oparciu o zasoby własne i środki zewnętrzne (liczba tematycznych programów w skali roku)</p>	8	8	10	10	12
	<p>Przygotowywanie i przeprowadzenie tematycznych programów edukacyjnych skierowanych do seniorów, osób niepełnosprawnych i innych grup w celu ich aktywizacji i uczestnictwa w życiu kulturalnym (liczba programów edukacyjnych przygotowanych w skali roku)</p>	2	2	3	3	3

	Przywrócenie poziomu frekwencji w Muzeum po okresie ustania pandemii Covid-19 (poziom frekwencji w skali roku łącznie z frekwencją na wystawach i imprezach współorganizowanych poza muzeum oraz za granicą)	12000	14000	14000	16000	18000
Utrzymanie i rozwijanie wiodących obszarów badań regionalnych.	Utrzymywanie bądź podejmowanie nowych tematów badawczych przez pracowników Muzeum (liczba tematów badawczych realizowanych w skali roku)	30	30	30	35	35
	Udzielanie promes na przyjęcia materiałów archeologicznych do Regionalnej Składnicy Zabytków Archeologicznych (liczba udzielanych promes w skali roku)	40	40	50	50	60
	Publikowanie katalogów zbiorów, informatorów wystaw, wydawnictw prezentujących wyniki badań w tym także w formie e-booków (liczba tytułów w skali roku)	2	3	3	3	3

Grupy odbiorców

Działalność Muzeum Okręgowego w Rzeszowie nakierowana jest na krąg odbiorców o szerokim przekroju wiekowym i statusie społecznym. Tradycyjnie muzeum wspierając działalność edukacyjną szkół, uzupełnia programy nauczania o treści istotne dla procesu wychowania historycznego i estetycznego, stąd też oferta Muzeum skierowana jest i będzie w głównej mierze do młodzieży szkolnej. Grupa ta stanowi największy odsetek korzystających z usług placówki. W ostatnim okresie obserwujemy także wzrost zainteresowania działaniami muzeum ze strony osób dorosłych zwłaszcza seniorów. Zdajemy sobie sprawę, że musimy elastycznie dostosowywać się do potrzeb tej grupy wiekowej i zaproponować atrakcyjne formy spotkań urozmaicane zajęciami aktywizującymi zwłaszcza warsztatami, które cieszą się największym zainteresowaniem. Zachęty z konkretnymi tematami zajęć skierujemy do pensjonariuszy Domów Pomocy Społecznej, słuchaczy Uniwersytetów Trzeciego Wieku oraz osób korzystających z dziennych domów pobytu i świetlic dla emerytów i rencistów. Będziemy brać udział w ogólnopolskiej akcji „Weekend seniora z kulturą”. Nowych odbiorców naszych propozycji edukacyjnych poszukiwać będziemy wśród rodzin z dziećmi. Chcemy aby rodzinne przebywanie w muzeum stanowiło atrakcyjną formę wypoczynku. Rozszerzymy internetową akcję informacyjną o wprowadzonym w życie rodzinnym bilecie wstępu. Muzeum nie może także zapominać o odbiorcach o bardziej wyrafinowanych potrzebach w tym koneserach dzieł sztuki, kolekcjonerach, studentach i nauczycielach akademickich. Dlatego też będziemy otwarci na propozycje uczelni dotyczące prowadzenia zajęć specjalistycznych dla młodzieży akademickiej w ramach praktyk i staży studenckich. Umożliwimy także odbywanie staży dla bezrobotnych, zwłaszcza osób podejmujących pierwszą pracę w życiu. Wykorzystując posiadany zasób eksponatów i archiwaliów, służyć będziemy pomocą instytucjom i osobom prywatnym w poszukiwaniu informacji związanych z dziejami podkarpackich miejscowości, osób i rodzin zasłużonych dla lokalnych społeczności. Oczywiście jako muzeum rejestrowane pracować będziemy w kręgu polskich instytucji muzealnych użyczając im swoje zbiory na wystawy, wymieniając się informacjami i doświadczeniami dla powszechnego i wspólnego dobra.

Wystawy, działania artystyczne i działania edukacyjne (koncerty/spektakle, harmonogram, źródła finansowania)

Muzeum Okręgowe w Rzeszowie prowadzi:

Wystawy stałe - „Galerię Malarstwa Europejskiego”, „Galerię Rzemiosła Artystycznego”, „Galerię Malarstwa Polskiego”, „Żołnierz Polski 1914-1945. Kolekcja Jana Partyki”, „Odkopana przeszłość. Pradzieje Polski południowo – wschodniej”, „Sześć wieków Rzeszowa”, „Na co dzień i od święta”.

Na wystawach stałych prezentowane są najcenniejsze i najbardziej reprezentatywne zbiory związane z interdyscyplinarnym charakterem zasobu. Ekspozycje na wystawach stałych są okresowo uzupełniane lub zastępowane innymi przechowanymi w magazynach. Liczę na to, że kolejną wystawą stałą dla której poszukiwać będziemy odpowiedniego miejsca będzie Galeria historycznej mody i akcesoriów damskich. Finansowanie organizacji wystaw stałych jest realizowane przy użyciu środków pochodzących z własnych przychodów.

Wystawy czasowe tematyczne i okolicznościowe planowane są będą i realizowane z wyprzedzeniem dwu lub jednorocznym w zależności od stopnia zaangażowania ekspozycji pochodzących z wypożyczeń od innych muzeów. Większość wystaw czasowych będzie organizowana przy użyciu własnych zbiorów i przy zaangażowaniu własnych środków. Wystawy rocznicowe i okolicznościowe będą organizowane także w miarę potrzeb z dofinansowaniem będącym w gestii Organizatora, bądź z innych źródeł zewnętrznych, o które będziemy występować. Ze względu na ograniczoną przestrzeń przeznaczoną na wystawy czasowe i profil zbiorów, wystawy czasowe będą przygotowywane naprzemiennie przez cztery podstawowe działy merytoryczne, uzupełniane przez wystawy okolicznościowe o charakterze poznawczym organizowane przez Dział Edukacji, Promocji i Cyfryzacji. Będziemy także planować ekspozycje w porozumieniu z naszymi partnerami za granicą, w ten sposób aby przynajmniej jedna wystawa w roku prezentowała zbiory muzeum partnerskiego w Rzeszowie lub nasze za granicą. Konsekwentnie będziemy proponować partnerom zagranicznym tematy wystaw propagujących kulturę polską i europejską.

Kalendarz wystaw czasowych proponowanych na lata 2022-2026:

Budynek główny:

1. „Modowy luksus” wystawa zabytkowych strojów i akcesoriów mody damskiej. I-II kw. 2022
2. „Mistrz i jego uczniowie” Jubileuszowa wystawa prac Krzysztofa Panasa. III-IV kw. 2022
3. „Secesja” Wystawa malarstwa i rzemiosła artystycznego. I-II kw. 2023
4. „W domu i synagodze” Wystawa poświęcona kulturze i religii żydowskiej. III-IV kw. 2023
5. „Plakaty Alfreda Hałasa” Wystawa prac znakomitego artysty prof. A. Hałasa. I kw. 2024
6. „Widoki miast dawnych Kresów Rzeczypospolitej” Wystawa grafiki i kart pocztowych. II kw. 2024
7. Wystawa poświęcona wynikom badań archeologicznych na ulicy 3 Maja w Rzeszowie. III-IV kw. 2024
8. „Barwa i broń żołnierza polskiego w wersji mini” Wystawa figurek wojskowych obrazująca umundurowanie i uzbrojenie żołnierzy polskich. Wystawa organizowana w 80 rocznicę zakończenia II wojny światowej. I-II kw. 2025

9. „4xW – Wyspiański, Weiss, Wyczółkowski, Witkacy” Wystawa prac wybitnych polskich twórców. Wystawa jubileuszowa w 90 rocznicę utworzenia Muzeum Okręgowego w Rzeszowie. III-IV kw. 2025
10. „Pejzaż w malarstwie nowożytnym”. Wystawa ze zbiorów własnych. I-II kw.2026
11. „Mikrokosmos. Motywy natury w rzemiośle artystycznym” III-IV kw.2026

Muzeum Etnograficzne im. F Kotuli:

1. „Etnocarpattia” Wystawa prezentują rezultaty projektu etnograficznego. I-II kw.2022
2. „Szkicownik podróży. Maroko” Wystawa prac Alicji Nykiel. III kw. 2022
3. „Chleb życia – chleb śmierci” Wystawa polsko-bułgarska. IV kw. 2022 – I kw. 2023
4. „In memoriam. Wystawa fotografii Krzysztofa Ruszla w rocznicę śmierci. I-II kw. 2023
5. „Na psa urok” - Medycyna ludowa na Podkarpaciu IV kw. 2023 – I kw. 2024
6. „Architektura drewniana Rzeszowa” I-II kw.2024
7. „Wesele jedzie!” obrzędowość weselna. Tradycja i współczesność. II-III kw.2024
8. „Kamieniarka bruśnieńska i drzeworyty płazowskie”. Wystawa autorska Józefa Lewkowicza. IV kw. 2024 – I kw. 2025
9. „Haczowski Chagall” . Wystawa autorska Grzegorza Sienkiewicza. I-II kw.2025
10. Wystawa jubileuszowa w 90 rocznicę utworzenia Muzeum Okręgowego w Rzeszowie i 35 rocznicę powstania Muzeum Etnograficznego. III-IV kw. 2025
11. „Wątki biblijne i apokryficzne w sztuce ludowej” IV kw. 2025 – II kw. 2026
12. „Koń w kulturze tradycyjnej” II – IV kw. 2026

Muzeum Historii Miasta Rzeszowa:

1. „Rodzinna firma”. Wystawa poświęcona działalności zakładu fotograficznego E.Janusza. 2022
2. „Generał Władysław Sikorski”. Wystawa organizowana w 80 rocznicę śmierci. 2023
3. „Rzeszów czasów wojny”Wystawa przybliżająca życie codzienne w Rzeszowie w okresie II wojny światowej. 2024
4. „Miejskie zakamarki” Wystawa fotograficzna. 2025
5. „Smak Galicji”. Wystawa o kulinariach znanych i nieznanach. 2026

Imprezy kulturalne. Rokrocznie MOR organizuje jest współorganizatorem bądź uczestniczy w cyklicznych imprezach kulturalnych, które nawiązują tematycznie do imprez o charakterze europejskim, ogólnopolskim lub regionalnym. Są to Europejska Noc Muzeów, Festiwal Transmisje, Święto Paniagi, a także własne imprezy: Etnoinspiracje, Muzealny Wehikuł Czasu, Listopadowe Spotkania z Historią. Ważnym z punktu widzenia promocji własnych przedsięwzięć będą także wernisaże i finisaże wystaw połączone ze spotkaniami autorskimi czy prezentacjami multimedialnymi bądź odczytami. Zamierzam utrzymać te formy upowszechniania. Wzorem lat ubiegłych będziemy kontynuować współpracę z Narodowym Bankiem Polskim w promowaniu wiedzy ekonomicznej nawiązującej do historii Polski. W miarę możliwości finansowych nie wykluczam także organizacji koncertów muzycznych. Środki na organizację imprez zamierzam pozyskiwać aplikując o wsparcie finansowe ze strony Organizatora lub sponsorów.

Działania edukacyjne. Upowszechnianie zbiorów i dorobku muzeum odbywać się będzie przede wszystkim przez ofertę edukacyjnych zajęć muzealnych i warsztatów. Rokrocznie proponujemy naszym odbiorcom ponad 40 tematów zajęć z historii, archeologii, etnologii i historii sztuki. W okresie ferii szkolnych, w okresach przedświątecznych i w czasie wakacji uruchamiane będą dodatkowe zajęcia dla różnych grup odbiorców. Baza tematów jest poszerzana każdorazowo o treści związane z tematyką wystaw czasowych w ten sposób, aby powiązać zwiedzanie ekspozycji o interesującym temacie poszerzającym wiedzę lub aktywizującym odbiorcę.

Nasze propozycje w tym zakresie to:

W okresie grudzień 2021 – maj 2022 realizowany będzie projekt edukacyjny zatytułowany „*Władcy w naszych portfelach – tym razem krótko o historii pieniądza*”, którego odbiorcami będą uczniowie i podopieczni Zespołu Szkół Specjalnych im. UNICEF w Rzeszowie.

W okresie grudzień 2021 – maj 2022 realizowane będą warsztaty towarzyszące wystawie „*Modowy luksus*”, podczas których uczestnicy poznają zagadnienia z zakresu ekologii, materiałoznawstwa i historii rzemiosła artystycznego. Dodatkowo dla rodzin z dziećmi zorganizowane zostaną niedzielne „*Warsztaty międzypokoleniowe – Modowy luksus*”.

Przez najbliższe 5 lat będziemy rozwijać zainaugurowany w roku 2021 cykl spotkań pn. „*Kulturalne niedziele*”, podczas których odbywać się będą kuratorskie oprowadzania po wystawach stałych i czasowych. Kontynuowany będzie także przez najbliższe sezony zainaugurowany w 2021 roku cykl „*Kulturalnych spotkań dla starszych... stażem*”, czyli oferta warsztatów, prelekcji tematycznych i spacerów przeznaczona dla seniorów. Tematyka spotkań dotyczyć będzie historii i kultury materialnej i niematerialnej miasta i regionu oraz prezentowanych w Muzeum i jego oddziałach wystaw historycznych, artystycznych i archeologicznych.

W stałej ofercie edukacyjnej muzeum pozostaną tematy cieszące się dużą popularnością, jak np. warsztaty ceramiczne „*Nie święci garnki lepią – garncarstwo w pradziejach*”, „*Epoka kamienia jak malowana*”, „*W zakonnej aptece*”, „*I Ty możesz zostać fotografem – zakładzie Edwarda Janusza*”. Od 2022 roku wprowadzone zostaną nowe zajęcia warsztatowe: „*Zwierzęta epoki kamienia*” oraz „*Słowianie przedchrześcijańscy*”.

Oferta edukacyjna poszerzana będzie o dodatkowe tematy związane bezpośrednio z kolejnymi zaplanowanymi wystawami czasowymi, jakie w okresie najbliższych 5 lat zaplanowane zostały w Muzeum i w jego oddziałach. Rozwijać będziemy akcję „*Odkoduj muzeum*”, w czasie której wyposażymy zwiedzających w dodatkowy instrument jakim jest możliwość zdobycia szerszej wiedzy o ekspozycji przy użyciu aplikacji w smartfonach. Stale dostępna będzie także usługa oprowadzania po wystawach muzeum z prezentacją historii budynków muzeum. W ramach upowszechniania wiedzy prowadzić będziemy także zajęcia dla studentów Uniwersytetu Rzeszowskiego oraz realizować praktyki dla studentów kierunku Muzeologia. Korzystać będziemy z wiedzy i umiejętności wykwalifikowanego pracownika Działu Edukacji i Promocji, która będzie realizować zajęcia dla uczniów niepełnosprawnych uczęszczających do szkół specjalnych. Zanikającą formą wybieraną częściej przez dorosłych zwłaszcza seniorów są odczyty wzbogacane prezentacjami multimedialnymi. Niemniej jednak będziemy odpowiadać na zgłoszenia szkół, domów kultury i bibliotek na przeprowadzanie tej formy popularyzacji wiedzy. Finansowanie zakupów materiałów do zajęć edukacyjnych, uskuteczniane będzie przede wszystkim przy użyciu środków pochodzących z własnych przychodów. Oczywiście korzystając będziemy z możliwości aplikowania o środki ze źródeł zewnętrznych, jeżeli tylko pojawią się takie możliwości.

Działalność naukowa

Pracownicy działalności podstawowej muzeum prowadzą rozliczne tematy badawcze, których wyniki były prezentowane na konferencjach naukowych, sympozjach, spotkaniach itp. Średniorocznie podejmowanych jest bądź kontynuowanych około 30 tematów badawczych z dyscyplin

reprezentowanych przez muzeum. Część rezultatów badań jest publikowana w czasopismach naukowych wydawanych przez podmioty zewnętrzne. Prowadzone są także nadzory i archeologiczne badania terenowe. Ich częstotliwość jest uzależniona od zleceń zewnętrznych.

Od ponad trzydziestu lat Muzeum jest gospodarzem dorocznej międzynarodowej Rzeszowskiej Konferencji Archeologicznej, na której przedstawiane są wyniki badań archeologów z terenu Południowo-wschodniej Polski, zachodniej Ukrainy i Północnej Słowacji. Zamierzam kontynuować organizację konferencji, która na stałe wpisała się w kalendarz spotkań badaczy pradziejów.

Wyniki badań prezentowane na konferencji będą publikowane w kolejnych tomach rocznika „Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego” (współwydawanego z Fundacją Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego i Instytutem Archeologii UR).

W kolejnych latach wykorzystywane będą przez własnych pracowników oraz badaczy obcych rezultaty etnograficznych badań terenowych z zakresu folkloru muzycznego regionu, zgromadzone podczas 30. obozów badawczych zorganizowanych w latach 1964-79r. oraz prowadzonych w ostatnich latach w ramach projektów dofinansowanych przez MKiDN: „Muzyczny Folklor Podkarpacia. Badania Terenowe” (2014); „Muzyczne Podkarpacie” (2017-2018), „Tradycje wielkanocne Podkarpacia” (2019). Zgromadzony materiał pozwoli na prowadzenie badań dotyczących przemian w obrębie repertuaru muzycznego oraz składu kapel i orkiestr weselnych z zaakcentowaniem ich współczesnej roli i znaczenia dla kierunków rozwoju muzyki terenów wiejskich, zjawiska reinterpretacji folkloru muzycznego, obrzędowości wielkanocnej. Nie mniej cennym archiwum źródeł do wykorzystania będzie Karpackie Archiwum Cyfrowe, które powstaje w ramach projektu "Etnocarpattia". Będzie ono przeznaczone do zwiększenia atrakcyjności i rozpoznawalności pogranicza polsko-słowackiego, poprzez wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego.

Zarządzanie zbiorami

Zbiory Muzeum według stanu na koniec roku 2020 sięgają ponad 51 tys. wpisów inwentarzowych. Muzeum w miarę posiadanych środków podejmuje zabiegi konserwatorskie prowadzone przez własną Pracownię Konserwatorską, jak również zleca wykonanie konserwacji własnych zbiorów innym placówkom. Od jesieni 2020 roku w ramach dokumentacji zbiorów wdrażany jest elektroniczny system ewidencji eksponatów Muzeo, który zastąpił wcześniejszy system Musnet.

Muzeum służy też przebogatym zasobem archiwaliów historycznych i etnograficznych (w tym archiwalnych nagrań dźwiękowych) oraz pokaźnym zasobem eksponatów zdigitalizowanych wykonanych przez własne laboratorium, udostępnianym księgozbiorem fachowym będącym w zasobie biblioteki a także imponującym zasobem materiałów i dokumentacji archeologicznej służącej prowadzeniu badań naukowych.

Zbiory Działu Archeologii to efekt prowadzonych, generalnie, na obszarze byłego województwa rzeszowskiego, badań wykopaliskowych i powierzchniowych, ale również odkryć przypadkowych i nadzorów archeologicznych wykonywanych przy różnego rodzaju inwestycjach zarówno przez pracowników Działu, jak i podmioty zewnętrzne. W latach 2004-2012 ogromnej ilości zabytków dostarczyły badania poprzedzające budowę autostrady A4. Wielotysięczny zbiór obejmujący wytwory z krzemienia, kamienia, gliny, kości, szkła, metali (brąz, żelazo, srebro, złoto) pochodzi z okresu od paleolitu schyłkowego po czasy nowożytny. Dla każdego z okresów można wskazać zabytki zarówno niezwykle efektowne, jak również ważne pod względem naukowym. Z Grodziska Dolnego pochodzi najstarszy obecnie na terenie południowo-wschodniej Polski, pozyskany drogą systematycznych badań wykopaliskowych, zbiór narzędzi krzemiennych, który możemy odnosić do XII-XI tys. p.n.e. Badania „autostradowe” przyniosły, m.in., odkrycie niezwykle bogatych grobów (w tym niszowych) związanych z kulturami mierzanowicką i ceramiki sznurowej (wczesna epoka brązu), ze wspinałym pochówkiem tzw. „księcia ze Szczytnej”. Na szczególną uwagę zasługują materiały z cmentarzysk ciepłopalnych epoki brązu i wczesnej epoki żelaza. Z pewnością najliczniejsza w Polsce kolekcja inwentarzy grobowych obejmująca popielnice ze spalonymi kośćmi oraz wyposażenie grobowe w postaci innych naczyń oraz

ozdób z metali, szkła, kości - reprezentuje jednostkę kulturową określaną jako tarnobrzaska kultura łużycka. Badania tych obiektów prowadzono w Kłyżowie, Knapach, Krzemienicy, Grodzisku Dolnym, Furmanach, Mokrzyszowie, Pysznicy, Wierzawicach, Jasionce. Z tym okresem wiążą się również odkrycia (głównie przypadkowe) skarbów o charakterze wotywnym. Przykładem mogą być niezwykle zestawy ozdób brązowych i narzędzi z Wiśniowej, Klęczan czy Załęża. Jeden z dwóch odkrytych na ziemiach polskich mieczy scytyjskich (tzw. akinakesów) pochodzi z Rozborza. Niezwykle cenny jest także okaz miecza celtyckiego z fragmentami pochwy, który został odkryty w Rzeszowie. Jedynym w swoim rodzaju jest skarb złotych i srebrnych ozdób i monet, datowany na poł. V w., odkryty podczas badań wykopaliskowych w Świlczy. Młodsze okresy chronologiczne znakomicie reprezentuje niezwykle bogaty zbiór materiałów związanych z kulturą wczesnych Słowian. Dziesięcioletnie badania osady z tego czasu (VI-VII w.) w Grodzisku Dolnym przyniosły odkrycie licznych obiektów mieszkalnych z charakterystycznym inwentarzem w postaci naczyń, narzędzi, ozdób i monet. Interesujące rezultaty dały także prowadzone w ostatnim dziesięcioleciu badania zamku w Czudcu. Pozyskano wówczas ponad znaczną liczbę artefaktów pradziejowych, wczesno- i późnośredniowiecznych oraz nowożytnych.

Zbiory Działu Historycznego stanowią odwzorowanie różnych dziedzin życia łącząc w sobie elementy dziejów państwa z mikrohistorią, historią regionu. Dlatego też są dość różnorodne. Generalnie dzielą się na dwie grupy. Pierwszy zespół obiektów jest związany z historią Rzeszowa i okolic. Są to resoviana, judaika, zabytki cechowe, sfragistyka, Archiwum Fotograficzne i Archiwum Społeczno-Historyczne. Drugą grupą są muzealia stosunkowo luźno związane z dziejami Rzeszowa czyli militaria, ordery i odznaczenia, numizmatyka i medalierstwo.

Resoviana to eksponaty związane z Rzeszowem i okolicami, a wśród nich najstarsze – miecze z XIV i XV w. oraz drewniany pał, fragment miejskich obwarowań z XVI w. Wśród tej grupy znajdują się również kłódki żelazne z XVII i XVIII w., gliniane naczynia, kafle i misy z tzw. majoliki rzeszowskiej, czy kartusz herbowy rodziny Lubomirskich. Z XVIII i XIX w. pochodzą naczynia cynowe i miedziane używane w domach mieszczańskich. Elementy kultury mieszczańskiej odzwierciedlają także stroje rzemieślników rzeszowskich czy mundur Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. Ciekawy fragment tego zespołu stanowią pamiątki przekazane przed II wojną światową przez Zarząd Miasta Rzeszowa, a wśród nich m.in. dzwon ratuszowy i drewniana urna wyborcza. Jednym z najcenniejszych obiektów w tej grupie jest perspektywiczny plan Rzeszowa z 1762 r. tzw. widok C.H. Wiedemanna. Sporą liczbę muzealiów stanowią także zabytki cechowe tj. znaki cechowe tzw. obesłania z XVII, XVIII i XIX w., czy bardzo cenny, jeden z niewielu zachowanych w Polsce tego typu naczyń wilkom cechu szewców z Łańcuta z 1662 r.

Judaika to kolejna podgrupa eksponatów, obejmująca obiekty pochodzenia żydowskiego. Wśród nich wymienić należy rodały, sukienkę na torę, jad, kubki kiduszowe, lampki chanukowe i świeczniki, filakterie, naczynia rytualne czy przedmioty codziennego użytku

Tłoki pieczętne w liczbie ok. 600 sztuk, pieczęcie w laku, mosiężne pieczęcie Rady Miasta Rzeszowa, Rady Powiatowej i innych instytucji, a także gmin powiatu rzeszowskiego to zbiór sfragistyczny w Dziale Historycznym. Szczególne miejsce wśród archiwaliów zajmuje Archiwum Fotograficzne składające się z kilkudziesięciu tysięcy negatywów, fotografii czy pocztówek. Zasadniczą część archiwum stanowią fotografie z Rzeszowa i okolic, a także ok. 32 tys. szklanych negatywów kupionych od spadkobierców rzeszowskiego fotografa Edwarda Janusza. Na kliszach możemy zobaczyć m.in. miejską architekturę, mieszkańców miasta oraz uroczystości.

Archiwum Społeczno – Historyczne jest istotną częścią składową Działu, który zajmuje się historią regionu. Najstarsze dokumenty mówiące o historii Rzeszowa zostały w czasach PRL przekazane do zbiorów tworzącego się wówczas Archiwum Państwowego w Rzeszowie. Jednak posiadamy nadal znaczną ilość dokumentów z czasów zaborów i autonomii galicyjskiej oraz z lat do II wojny światowej. Są to dokumenty państwowe, druki, plakaty, rękopisy, pamiętniki i wspomnienia. Są to całe zespoły jak i pojedyncze strony. Bardzo cennym zbiorem jest komplet niemieckich obwieszczeń okupacyjnych z terenu Rzeszowa, zebranych przez Stanisława Dihma. Również bardzo ważnym i ciekawym fragmentem zbioru jest kolekcja przedwojennych klepsydr.

Druga grupa to zabytki luźno związane z miastem. Wśród nich znajdują się militaria, w skład których wchodzi mundury, wyposażenie wojskowe, uzbrojenie ochronne, broń biała, palna i drzewcowa. Jedne z cenniejszych obiektów w tej części to napierśniki husarskie z XVII w., karabele czy polska szabla tzw. czarna. Tutaj znajduje się także kolekcja militariów darowanych przez państwo Jana i Irenę Partyków, dzięki której w znacznej mierze zostały powiększone i uzupełnione zbiory dotyczące Wojska Polskiego w okresie międzywojennym jak i działającego podczas II wojny światowej. Kolejną częścią składową są zbiory numizmatyczne i medalierskie składające się z kilkunastu tysięcy monet, banknotów, medali i plaket pamiątkowych. Najstarsze monety pochodzą jeszcze z czasów średniowiecza, zaś zasób jest doprowadzony do czasów współczesnych i uzupełniany na bieżąco przekazami współczesnych monet obiegowych oraz pamiątkowych z Narodowego Banku Polskiego. W zasobie działu znajduje się także spora liczba monet pochodzących z innych krajów i różnych okresów historycznych, ofiarowanych przez Jana A. Piękosia. Interesujący jest również zbiór orderów i odznaczeń wojskowych oraz cywilnych poczynając od wieku XVIII, a skończywszy na wieku XX. Duża liczba to odznaczenia wojskowe.

W zbiorach Muzeum Etnograficznego w Rzeszowie znajdują się kolekcje związane z kulturą ludową Rzeszowszczyzny. Są to etnograficzne zbiory muzealne, archiwalne oraz cyfrowe gromadzone ze względu na ich wartość historyczną, naukową i regionalną. Na muzealny zespół obiektów materialnych składają się przede wszystkim przedmioty związane z życiem codziennym (stroje, sprzęty domowe, narzędzia rolnicze, wyposażenie izby, plastyka obrzędowa) oraz kultem religijnym, dzieła sztuki ludowej (dawne i współczesne malarstwo, rzeźba w drewnie i ceramice), wytwory rzemieślnicze (ceramika, kowalstwo, zabawkarstwo).

Wiodącą kolekcją są stroje odświętne Lasowiaków, Rzeszowiaków i Podgórczan. Ukazują one bogactwo i różnorodność kulturową przejawiającą się w różnicach kostiumologicznych ludności zamieszkującej okolice Łańcuta, Przeworska, Brzozowa i Jasła. Najciekawszym przykładem tego typu zbiorów są unikatowe kolekcje rańtuchów i żupanów pozyskanych, wraz ze spodnią odzieżą, z podłańcuckich miejscowości. Wśród kolekcji rańtuchów na plan pierwszy wybijają się okazałe markowskie rańtuchy zwane zowiciami. Kolekcję uzupełniają bogato zdobione płócienne i wełniane chusty oraz inne atrybuty stroju kobiecego jak: czepce, korale, kryzki oraz katany i kitliki, które wraz z unikatowym zbiorem biżuterii chłopskiej tworzą kolekcję odzieży i strojów chłopskich z XIX i XX wieku. Na szczególną uwagę zasługują pasy zwane obręczami, które składały się z metalowych członów z klamrą w kształcie stożka. Przykłady codziennych i odświętnych ubiorów Rzeszowszczyzny obejrzeć można na ekspozycji zatytułowanej „Na co dzień i od święta”.

Gromadząc liczne eksponaty reprezentatywne dla dawnych mieszkańców wsi, muzealne zbiory wzbogacano o cały zespół dokumentów źródłowych oraz atrybutów obrzędowych, do których należą m. in. akcesoria kolędnicze (tj. maski, gwiazdy, szopki, turonie, kobyłki) i świąteczne (pajaki, ozdoby oraz kolekcja pisanek wielkanocnych i strojów straży ludowej, zwanej popularnie „Turkami”). Cenny jest również zbiór instrumentów ludowych, często wykonanych własnoręcznie przez wiejskich muzykantów. Charakterystyczną dla rzeszowskiego folkloru muzycznego kolekcję cymbałów uzupełniają skrzypce, basy, bębny oraz klarnety. W zasobach magazynowych muzeum znajdują się również piszczałki, dzwonki, gwizdki oraz obrzędowe kołatki i terkotki.

Muzeum Etnograficzne w Rzeszowie jako jedyne w regionie posiada również kompletny zbiór naczyń ceramicznych ze wszystkich ośrodków garncarskich Polski południowo-wschodniej. Unikatowy charakter tego zespołu eksponatów podkreśla kolekcja ręcznie malowanych kafli, figur ceramicznych, dzwonek oraz glinianych zabawek sprzedawanych niegdyś na okolicznych targach i jarmarkach. Do swego rodzaju muzealnych rarytasów należą ceramiczne kapliczki i przedmioty sakralne wykonane w miejscowych ośrodkach garncarskich. Do najlepszych przykładów sztuki garncarskiej należy wykonana z gliny i eksponowana na stałe w salach Muzeum Etnograficznego kapliczka Chrystusa ukrzyżowanego.

Dokumentując wszelkie przejawy życia codziennego dawnych mieszkańców wsi, w zbiorach muzeum znalazły się zarówno narzędzia rolnicze, jak i przedmioty gospodarstwa domowego oraz narzędzia rzemieślnicze. Dzięki licznym wyjazdom terenowym oraz wystawom organizowanym w Muzeum

do rzeszowskich zbiorów trafiły drewniane zabawki wykonane w Brzozie Stadnickiej. Na tym tle niezwykle interesująco przedstawia się zbiór zabawek projektowanych i wykonanych przez Stanisława Naroga z Żołyni, który z drewna wykonywał nie tylko gołębie, koniki i terkotki ale również samochody, samoloty, walce, traktory itp. Większość figur na stałe eksponowanych w Muzeum Etnograficznym stanowiła niegdyś wyposażenie przydrożnych kapliczek i oprócz swych walorów artystycznych, posiada swoją odrębną historię, bardzo często nierozdzielnie związaną z losami rodzin czy też miejscowości. Emocjonalnym wyrazem wrażliwości artystycznej mieszkańców wsi, jest twórczość ludowych rzeźbiarzy, która przejawiała się w niepowtarzalnym opracowaniu tematów sakralnych. Rzeźby Wojciecha Sochy z Jaślan, Władysława Bąka z Woli Cichej, Izidora Błaszczyka z Dębiny, Wojciecha Bytnara z Albigowej czy też Wojciecha Draka z Wierzbnej oraz Władysława Chajca z Kamienicy Górnej, znajdujące się w zbiorach Muzeum są przykładem indywidualnego zaangażowania artystów w proces twórczy.

Archiwum Muzeum Etnograficznego w Rzeszowie gromadzi w swych zbiorach materiały archiwalne (rękopisy, fotografie, negatywy, grafiki, nagrania fonograficzne, cyfrowe i video) z zakresu etnografii i dziedzin pokrewnych. W Archiwum Materiałów Terenowych znajduje się dokumentacja zebrana podczas obozów badawczych, kwerend oraz wywiady prowadzone z mieszkańcami wsi. Dużą część zbiorów Archiwum stanowią „Teki Kotuli”, obejmujące dorobek naukowy Franciszka Kotuli, przekazany w spadku Muzeum, znajdują się w nim również inne materiały dotyczące F. Kotuli, jego korespondencja, brudnopisy, materiały zebrane w terenie, wycinki prasowe. Oprócz wymienionych w zbiorach znajdują się m.in. fotografie z Zakładu Fotograficznego E. Janusza, fotografie archiwalne udostępnione przez osoby prywatne oraz fotografie zbierane przez etnografów podczas badań terenowych. Osobny zbiór stanowi dokumentacja rysunkowa oraz dokumentacja audio-wizualna.

Zbiory Działu Sztuki są podzielone na Galerię Malarstwa Europejskiego, Galerię Malarstwa Polskiego, Galerię Rzemiosła Artystycznego, Zbiory Sztuki Współczesnej, Zbiory Grafiki.

Na zbiory Galerii Malarstwa Europejskiego składa się w głównej mierze kolekcja obrazów, która została założona na przełomie XVIII i XIX wieku przez Łukasza Dąbskiego. W skali kraju jest to jedyna zachowana w tak dużej części kolekcja malarstwa z wielu kolekcji jakie zakładano od XVIII wieku w celu zachowania „pamiątek przeszłości”, jej druga część znajduje się we Lwowskiej Galerii Obrazów. W Rzeszowie przechowuje się 163 obrazy powstałe między II poł. XVI a pocz. XIX stulecia, oraz 39 barwionych sztychów z przedstawieniami Loggii Watykańskich. Galeria Dąbskich prezentuje malarstwo szkoły: włoskiej, francuskiej, flamandzkiej, holenderskiej, austriackiej i niemieckiej, przykłady kopii czołowych mistrzów europejskich XVI i XVII w. oraz oryginalne obrazy mniej znanych malarzy XVII, XVIII i pocz. XIX w.

Na Galerię Malarstwa Polskiego składają się głównie obrazy olejne sztalugowe, obejmujące obrazy olejne od XVIII wieku do 1939 roku. Dzieła zostały wystawione w układzie chronologiczno-tematycznym, dominują portrety. Zaprezentowano również pejzaże, weduty, sceny rodzajowe i martwe natury.

Kolekcja malarstwa portretowego XVIII i XIX obejmuje zbiór około stu obrazów, które są odbiciem przemian jakie przechodziła ta dziedzina malarska w polskich rezydencjach magnackich i szlacheckich. Interesujący w tym zakresie jest zespół portretów z charzewickiej siedziby Lubomirskich, ze zbiorów Jana Feliksa i Walerii Tarnowskich z Dzikowa oraz ze zbiorów Mycielskich z Wiśniowej. Ponadto reprezentowane są rodziny szlacheckie z okolic Rzeszowa: Łubieńscy (Babica), Reyowie (Przeclaw), Potoccy (Trzciana). Najstarszym obiektem kolekcji jest portret trumienny szlachcica herbu Rawicz pochodzący z przełomu XVII i XVIII wieku. Osiemnastowieczne portrety kolekcji odzwierciedlają charakterystyczne dla tej epoki dwa nurty: rodzimy – typowo sarmacki oraz nurt nawiązujący do wzorów zachodnioeuropejskich. Najliczniejsze i jednolite stylowo są portrety mieszczańskie i ziemiańskie utrzymane w typie biedermeier, sygnowane głównie przez malarzy lwowskich lub pozostających w tej konwencji malarzy galicyjskich.

Zbiory malarstwa polskiego były szczególnie rozwijane na początku lat siedemdziesiątych, kiedy pozyskano obrazy polskich modernistów Olgi Boznańskiej, Teodora Aksentowicza, Leona Wyczółkowskiego, Jana Stanisławskiego, Ferdynanda Ruszczyca, Aleksandra Gierymskiego, Jacka

Malczewskiego i innych. Zbiory te powiększono o dzieła ważne zilustrowania dziejów regionu, a więc dzieła związane z Rzeszowem poprzez pochodzenie artysty, miejsce tworzenia lub motyw ikonograficzny.

Zbiory Sztuki Współczesnej to głównie kolekcja malarstwa powstałego po 1950 roku. Jego zaczątkiem był zbiór 215 obrazów BWA w Rzeszowie, które do muzeum dostały się w 1975 roku. Zespół ten wzbogacał się przez zakupy i dary artystów i obecnie liczy około 500 pozycji. Ponieważ koncentrowano się na twórcach związanych z Podkarpaciem zbiory te mają regionalny charakter. Bogato reprezentowane są spuścizny takich twórców jak Zygmunt Czyż, Maria Markowska, Jerzy Sienkiewicz, Stanisław Kucia, Zdzisław Koreleski, Krzysztofa Lachtara, Zbigniew Krygowski. Charakterystyczny dla rzeszowskiego środowiska artystycznego pozostającego pod wpływem ASP w Krakowie jest nurt kolorystyczny. Tzw. zbiór „Kolorystów” skupia ponad 60 prac powstałych w technice olejnej, temperze, akwareli i akrylu na podłożach z płótna, papieru i płyty pilśniowej. W kolekcji znajdują się dzieła artystów wywodzących się z takich ugrupowań, jak Komitet Paryski, Zwornik, Jednoróg i Pryzmat. Zawiera kompozycje tak znakomitych twórców jak Jana Cybisa, Hanny Rudzkiej-Cybis, Czesława Rzepińskiego, Artura Nachta – Samborskiego, Piotra Potworowskiego, Jerzego Fedkowicza, Wacława Taranczewskiego, Jerzego Wolfa, Tadeusza Dominika i wielu innych. Muzealny zbiór szczyli się pracami powstałymi podczas letnich plenerów, zwanych „Barbizonem Wiśniowskim”, organizowanych w latach 1935–39 w majątku rodziny Mycielskich w Wiśniowej.

Zbiory Grafiki liczą sobie około ośmiu tysięcy sztuk. Najstarsze ryciny pochodzą z XVII wieku, a znaczna grupa dzieł została wykonana w XVIII stuleciu, natomiast najliczniejszy zespół stanowią dziewiętnastowieczne grafiki. Kolekcja ta jest zróżnicowana pod względem zastosowanych technik i proveniencji. Nie mniej jednak obszernie zaznacza się cześć portretów władców polskich i europejskich, arystokracji, szlachty, postaci historycznych oraz słynnych artystów. Z punktu widzenia dziejów regionu interesujące są albumy dziewiętnastowiecznych artystów K.W. Kielisińskiego, N. Ordy, M. Fajansa przedstawiające rodzime pejzaże i weduty. Bogato reprezentowane są widoki dawnego Rzeszowa zawarte w twórczości Bolesława Kiernasa i Józefa Kozieja.

Zbiory rzeźby Muzeum Okręgowego są nieliczne ale zróżnicowane pod względem pochodzenia, formacji stylistycznych i materiały wykonania. Pośród nich zaznaczają się osiemnastowieczne biusty, rzeźba portretowa z XIX i początku XX wieku oraz inne.

Galeria Rzemiosła Artystycznego to zbiory liczące ponad 3000 eksponatów, które charakteryzuje duża różnorodność asortymentu; pod względem materiałów i technik wykonania, na przestrzeni od XVII do lat 40. XX w. Kolekcja zawiera zabytki sztuki zdobniczej głównie o proveniencji krajowej i europejskiej, ale też znajdują się obiekty rosyjskie, blisko i dalekowschodnie oraz ze Stanów Zjednoczonych. Kolekcja zawiera liczne przykłady rzemiosła artystycznego, które przez proveniencję, określony warsztat miejscowy czy konkretnego autora wiążą się też z historią i kulturą artystyczną Rzeszowa i regionu. Zbiory rzemiosła artystycznego ogólnie można podzielić na sześć grup, ze wzg. na materiał z jakiego zostały wykonane: meble i zegary, ceramika w tym zbiory porcelany i fajansu, metale w tym zbiór obiektów ze srebra, z cyny oraz zespół wiszących świeczników mosiężnych (XVII- XVIII w.), tkaniny, hafty i koronki: bogatą kolekcję tkanin tworzą głównie wyroby francuskie (najstarsze fragmenty tkanin z XVII w.), nieliczne importy (szale tyfetykowe, makaty) z Bliskiego Wschodu (XVII/XVIII w.) oraz ubiory i związane z nimi akcesoria.

Ubiory i akcesoria w tym ubiory męskie, dziecięce oraz kobiece. Mniejszą część kolekcji stanowi ubiór męski /w tym zespół XVIII w. fraków i kamizel oraz męskie podwiązki do pończoch/, a także w większości XIX w. części tzw. polskiego stroju kontuszowego (czamara, kontusze, żupany, pasy kontuszowe; w tym pas z Lyonu, z ok. poł. XVIII w.). Niewielki zbiór stanowią ubranka dziecięce, głównie niemowlęce (kaftaniki, czepki, pantofelki) oraz dziewczęce (sukienki, fartuszki), z k. XIX w., pocz. XX w. oraz międzywojnia (wyroby głównie polskie, kilka francuskich). Znaczną część zbiorów stanowią stroje kobiece od ok. 1860 r. do lat międzywojnia (wyroby głównie polskie, kilka francuskich). Znaczną część zbiorów stanowią stroje kobiece od ok. 1860 r. do lat 40. XX w., należące kiedyś do przedstawicieli arystokracji, ziemian i zamożnego mieszczaństwa - zatem jest to odzież luksusowa. Zabytki często z oryginalnymi metkami pochodzą m.in. z Krakowa, Lwowa, Wiednia i Paryża. Ubiorem kobiecym

towarzyszy pokaźna kolekcja torebek, wachlarzy, parasolek oraz innych akcesoriów co czyni ten zbiór jednym z cenniejszych w kraju.

Księgozbiór Biblioteki Muzeum Okręgowego w Rzeszowie liczy ponad 50 tys. woluminów, a jego gromadzenie jest ściśle związane z powstaniem, rozwojem i działalnością placówki. Struktura zbiorów ma charakter złożony: obok dzieł zabytkowych biblioteka gromadzi literaturę współczesną, głównie naukową, niezbędną w codziennej działalności Muzeum.

Profil bibliotecznych zbiorów literatury współczesnej wyznaczają dyscypliny reprezentowane w Muzeum. W znacznej części są to publikacje dotyczące archeologii, etnografii, historii, konserwacji, szeroko pojętej sztuki (malarstwo, grafika, rzeźba, plakat, historia sztuki), muzealnictwa (katalogi wystaw, katalogi zbiorów, przewodniki po muzeach w Polsce i na świecie) oraz pokrewnych dziedzin.

Priorytetem w zakresie gromadzenia zbiorów jest pozyskiwanie druków – dawnych i współczesnych – dotyczących życia Rzeszowa i regionu, czyli tzw. resovianów. Ważnym źródłem informacji o Rzeszowszczyźnie i ziemiach sąsiednich jest kolekcja galicjanów. Ważną i cenną część zbiorów stanowi kolekcja prasy Rzeszowa. Księgozbiór jest systematycznie powiększany drogą zakupów, darowizn oraz wymiany pomiędzy muzeami i instytucjami naukowymi w kraju i za granicą. Przy gromadzeniu wydawnictw znaczenie ma kształtowanie się poszczególnych kolekcji muzealnych, a także zainteresowania oraz potrzeby pracowników merytorycznych opracowujących muzealia i sprawujących opiekę nad zbiorami.

Polityka gromadzenia zbiorów realizowana jest w oparciu o wypracowane na posiedzeniach kolegium doradczego zasady i procedury. Każdorazowo decyzja o przyjęciu artefaktów bądź archiwaliów jest podejmowana przez Dyrektora, który może zasięgnąć opinii Kolegium Doradczego bądź kierowników odpowiedzialnych za zasób w Działach merytorycznych.

W procesie pozyskiwania obiektów do zbiorów Muzeum korzysta z ofert zarówno osób prywatnych jak i instytucji, prowadząc również kwerendy w antykwariatach oraz na portalach internetowych.

Dobór eksponatów podlega następującym kryteriom:

- wartość historyczna, naukowa, artystyczna, kulturowa
- zgodność pozyskanego przedmiotu z profilem kolekcji
- związek z kulturą i historią regionu Podkarpacia i miasta Rzeszowa (resoviana)
- możliwość wykorzystania eksponatu na ekspozycji stałej lub czasowej
- możliwość wzbogacenia oferty edukacyjnej
- zweryfikowane pochodzenie przedmiotu i jasny status prawny co do praw majątkowych (zweryfikowany oświadczeniami oferenta)

W przypadku zabytków archeologicznych Muzeum przyjmuje przede wszystkim materiały archeologiczne pozyskane w trójce własnych badań, inspekcji i nadzorów. Może wydać także na wniosek podmiotów zewnętrznych pisemne oświadczenie (promesę) o gotowości przyjęcia zabytków, które mogą zostać odkryte w trakcie planowanych badań. Decyzja dyrektora Muzeum uzależniona jest od: lokalizacji obszaru objętego badaniami; czy jest on zgodny z zainteresowaniami badawczymi Muzeum i zakresem gromadzenia zbiorów zawartymi w statucie placówki oraz posiadanej bazy magazynowej, która musi zapewnić właściwe oraz bezpieczne warunki przechowywania zabytków. Promesa zawiera warunki na jakich Muzeum zgadza się przyjąć pozyskane zabytki oraz dokumentację badań, która stanowi integralną część przyjmowanych materiałów. Poszczególne artefakty powinny być umyte/oczyszczone, zakonserwowane, oznaczone i zapakowane. Należy dla nich również wykonać karty inwentarzowe zgodnie z wytycznymi obowiązującymi w MOR. Jeżeli w trakcie badań nie zostaną pozyskane żadne zabytki archeologiczne, fakt ten również powinien być zgłoszony do Muzeum.

Zbiory etnograficzne są i będą pozyskiwane przy uwzględnieniu możliwości ich trwałego przechowywania, zapewnienia im bezpieczeństwa, konserwacji oraz zgodnie z możliwościami finansowymi instytucji. Muzeum stale pozyskiwać będzie kolejne eksponaty – w wyniku prowadzonych badań terenowych, zakupów, jak również licznych darowizn. Przyjmowane będą eksponaty dotyczące kultury materialnej, duchowej i społecznej - tradycyjnej i współczesnej kultury ludowej województwa

podkarpackiego i obszarów kulturowo z nim związanych, a także materialnych znaków obyczajowości, będących wyrazem przynależności do danej grupy społecznej (w kontekście poczucia tożsamości regionalnej).

Zaplanowane kierunki rozwoju zbiorów Działu Historycznego na najbliższe lata to: poszerzenie i uzupełnienie zbioru resovianów (w tym kolekcji judaików), gdzie podstawowym kryterium doboru obiektu będzie jego powiązanie z Rzeszowem, okolicami i regionem; poszerzenie i uzupełnienie wiodących kolekcji militariów i numizmatów, w tym o przekazy monet z Narodowego Banku Polskiego; poszerzenie i uzupełnienie Archiwum Fotograficznego w tym również kolekcji „E. Janusza” szczególnie jeżeli chodzi o sprzęt i akcesoria fotograficzne, poszerzenie i uzupełnienie Archiwum Społeczno – Historycznego głównie w oparciu o dary. Zakładamy również w najbliższym czasie poszerzenie części zasobu związanego z historią Polski po 1945 r., jak również gromadzenie obiektów związanych z historią życia codziennego, które coraz częściej są oferowane do zbiorów muzealnych. Kolekcjonując tego typu pamiątki, tak jak w przypadku muzealiów „stricte” historycznych, zachowujemy lokalne dziedzictwo historyczne i kulturowe oraz budujemy na przyszłość płaszczyznę do prowadzenia badań historycznych nad lokalną tożsamością.

Kierunki rozwoju zbiorów Działu Sztuki skierowane będą na trzy grupy eksponatów: uzupełnianie i poszerzenie obrazów z Galerii Malarstwa Polskiego (w tym przede wszystkim uzupełnianie kolekcji poprzez zakupy dzieł malarskich twórców polskich których nie posiadamy w zasobie); uzupełnianie i poszerzenie kolekcji malarstwa kolorystycznego oraz co stanowić będzie przedmiot szczególnej troski i poszukiwań na rynku dzieł sztuki - uzupełnianie i poszerzenie kolekcji ubiorów i towarzyszących im akcesoriów ze szczególnym uwzględnieniem strojów i akcesoriów mody damskiej od XVIII – do XX wieku z terenu całego świata.

Polityka digitalizacji zbiorów na najbliższe lata zakłada tworzenie dokumentacji zdjęciowej i fotogrametrycznej zabytków ze zbiorów MOR. Dokumentacja ta będzie przede wszystkim wykorzystywana do uzupełniania elektronicznego inwentarza zabytków w systemie Muzeu. Opracowane zdjęcia będą ponadto wykorzystywane przy kwerendach, do badań i publikacji naukowych oraz w celach wydawniczych, wystawienniczych i promocyjnych.

Kontynuowany i rozbudowywany zostanie projekt „Odkoduj muzeum”, dzięki któremu odwiedzający muzeum, za pomocą własnych smartfonów, będą mogli odczytywać QR-kody umieszczone na wystawach przy poszczególnych eksponatach muzealnych. Dzięki odkodowaniu QRów zwiedzający zyskają możliwość zapoznania się z rozbudowanym opisem zabytku przygotowanym przez pracowników merytorycznych poszczególnych działów muzeum. Kody QR dadzą także możliwość zaprezentowania dodatkowych zdjęć, filmów, animacji i innych informacji, które pozwolą na bliższe i dogłębsze zapoznanie się z prezentowanym dziedzictwem kulturowym.

W planach Pracowni Cyfryzacji jest wykorzystanie nowoczesnych technik cyfrowych z użyciem własnego sprzętu do digitalizacji w celu przeprowadzania digitalizacji obiektów paleontologicznych znajdujących się w zbiorach Muzeum Okręgowego w Rzeszowie. Digitalizacji poddany zostanie także zabytkowy, poklasztorny gmach muzeum.

Planowane jest również wznowienie współpracy z Politechniką Rzeszowską w zakresie stworzenia wizualizacji poddawanego obecnie zabiegom konserwatorskim pomieszczenia dawnej apteki. Efektem tej współpracy ma być możliwość oglądnięcia za pomocą technologii VR wnętrza pomieszczenia i znajdujących się tam efektownych, zabytkowych polichromii. Realizacja projektu zaplanowana jest na wiosnę 2022 roku.

W Muzeum Etnograficznym w zakresie digitalizacji archiwalnych zasobów muzeum szczególny nacisk położony zostanie na opracowywanie i skanowanie materiałów archiwalnych (fotografii oraz dokumentów tekstowych pochodzących ze zbioru „Teki Kotuli” oraz „Archiwum Materiałów Terenowych”, a także Archiwum Rysunkowego).

W Dziale Historycznym kontynuowane będą prace związane ze skanowaniem, przetwarzaniem i obróbką cyfrową fotografii, dokumentów, eksponatów trójwymiarowych zarówno na potrzeby Działu Historycznego jak i Muzeum oraz zamówienia zewnętrzne.

Konserwacja zbiorów. W najbliższych latach nie zakładam znacznych zmian w zakresie ilości podejmowanych prac konserwatorskich. Opierać się będziemy przede wszystkim na działaniach własnej pracowni konserwacji dzieł sztuki zwłaszcza w zakresie konserwacji dzieł na podłożu papierowym, konserwacji malarstwa i zabytków drewnianych. Dużym wyzwaniem będzie utrzymanie kadry konserwatorów i przyjęcie nowych pracowników po odejściu części kadry na emerytury. W niewielkim stopniu korzystać będziemy z usług konserwacji świadczonych przez pracownie innych instytucji bądź podmioty prywatne. W miarę możliwości będziemy świadczyć usługi na rzecz innych muzeów instytucji.

Sytuacja magazynowa i związane z nią wyzwania zostały omówione w rozdziale „Główne wyzwania”

Zarządzanie instytucją

Jednym z podstawowych wyzwań, przed którym stać będzie Muzeum w najbliższych latach będzie utrzymanie zatrudnienia zwłaszcza na kluczowych dla muzeum stanowiskach merytorycznych. Łącznie Muzeum zatrudnia 60 osób, w tym 23 pracowników merytorycznych. Są wśród nich osoby o najwyższych kwalifikacjach muzealnych (stopień kustosa dyplomowanego posiadają – 2 osoby, starszego kustosa – 5 (w tym 2 osoby zarządzające), kustosa - 10. Stopniami naukowymi doktora legitymuje się dwoje pracowników. Wiele osób ukończyło podyplomowe studia muzeologiczne lub studia podyplomowe w zakresie edukacji czy zarządzania. W każdym z działów merytorycznych przynajmniej jedna osoba ukończyła specjalistyczne kursy obsługi programów graficznych. W ostatnich latach napotykaną są trudności w pozyskiwaniu pracowników zwłaszcza na stanowiska wymagające odpowiednich kwalifikacji i umiejętności. Utrzymujący się nisko poziom płac jest czynnikiem demotywującym do podejmowania zatrudnienia w muzeum. Zjawisko to może zaburzyć właściwą pracę jednostki w obliczu zmiany pokoleniowej, która będzie miała miejsce w najbliższych latach. Niekonkurencyjny poziom płac w stosunku do prywatnego rynku pracy, zwłaszcza dla wysokokwalifikowanych pracowników (konserwatorzy dzieł sztuki, pracownicy techniczni z uprawnieniami, kadra administracyjna i księgowo) stanowi istotne zagrożenie dla utrzymania poziomu zatrudnienia i prawidłowego funkcjonowania instytucji.

Obecny poziom płac należy uznać za niezadawalający, zwłaszcza w obliczu podejmowanych przez pracowników studiów podyplomowych. Awans zawodowy powinien (w mojej ocenie) iść w parze ze wzrostem wynagrodzenia zwłaszcza, że wiąże się to z nałożeniem na pracowników dodatkowych obowiązków. Będziemy zabiegać w porozumieniu z działającym w muzeum związkiem zawodowym aby płace wzrastały rocznie przynajmniej o 7-8 %.

Koniecznym jest również coroczne zwiększanie środków finansowych na podnoszenie kwalifikacji zawodowych, zarówno pracowników działalności podstawowej muzeum, jak również pracowników administracyjnych i obsługi.

Struktura organizacyjna instytucji zakres działania poszczególnych komórek organizacyjnych i stanowisk pracy została określona w regulaminie Organizacyjnym. Ostatnie zmiany zostały dokonane w roku 2021. W najbliższym czasie nie przewiduję dokonania zmian w tym obszarze.

Zarządzanie zespołem podporządkowane będzie utrzymaniu a w niektórych komórkach zwiększeniu zatrudnienia. Organizacja pracy realizowana będzie przy pomocy regulaminów: pracy, wynagradzania, funkcjonowania Zakładowego Funduszu Świadczeń Pracowniczych i zarządzeń wewnętrznych. Zadania związane z bieżącym utrzymaniem obiektów oraz bezpieczeństwem i ochroną zbiorów będą rokrocznie analizowane a wnioski z tych analiz przekazywane Organizatorowi.

Zakładam utrzymanie korzystnego dla instytucji korzystania z usług outsourcingowych w zakresie utrzymania infrastruktury teleinformatycznej, obsługi oprogramowania finansowo-kadrowego, usług ochrony oraz obsługi prawnej.

Dużym wsparciem dla działań dyrektora jest możliwość zasięgania opinii o planowanych działaniach i konsultowania rozwiązań z Kolegium Doradczym. Deklaruję także organizowanie zebrań

ogólnych załogi w celu wymiany informacji i poszukiwania optymalnych dla całej jednostki rozwiązań organizacyjnych i pracowniczych.

Muzeum utrzymywać będzie współpracę ze sprawdzonymi i zaufanymi partnerami wspierającymi działalność muzeum w tym z: Uniwersytetem Rzeszowskim, Fundacją Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego, Oddziałem Okręgowym Narodowego Banku Polskiego, Instytutem Pamięci Narodowej a także stowarzyszeniami i organizacjami społecznymi: Stowarzyszeniem Muzealników Polskich, Polskim Towarzystwem Ludoznawczym, Stowarzyszeniem Honorowych Podhalańczyków 21 Brygady Strzelców Podhalańskich.

W instytucji działa Związek Zawodowy „Solidarność” Pracowników Muzeum Okręgowego w Rzeszowie. Współpraca układa się harmonijnie i na zasadzie pełnego zaufania do działań zarówno dyrektora jak i Organizacji Związkowej. Zakładam utrzymanie i pielęgnowanie istniejących relacji.

Majątek nieruchomy

W 2021 roku Muzeum Okręgowe w Rzeszowie administruje obiektami o uregulowanym statusie własnościowym w tym:

Budynkiem Głównym przy ul. 3 Maja 19 w Rzeszowie który stanowi siedzibę główną Muzeum i składa się z dwóch budynków, z których jeden jest zabytkowy (koniec XVII wieku) i mieści główne zbiory prezentowane na wystawach stałych i czasowych oraz magazyny; drugi zaś jest budynkiem administracyjnym, w którym mieszczą się biblioteka z magazynami i czytelnią, pracownie, biura i magazyny oraz sala konferencyjna. Budynki połączone są ze sobą łącznikiem na poziomie I i II piętra. Teren, który zajmują budynki Gmachu Głównego posiada kształt prostokąta o powierzchni 34 arów. W części parterowej budynku administracyjnego zlokalizowany jest lokal mieszkalny zajmowany przez byłą pracownicę Muzeum.

Budynkiem Muzeum Etnograficznego im. F. Kotuli - Oddziałem Muzeum, zlokalizowanym w Rzeszowie przy w Rynku 6. Jest to budynek dawnej kamienicy mieszczańskiej, przebudowanej w XIX wieku, adaptowanej na cele muzealne w 1989 roku. Mieści sale wystawowe, pracownie – biura i magazyny. W części parterowej od strony ul. Króla Kazimierza dzierżawione są pomieszczenia na lokal gastronomiczny, który posiada niezależne wejście.

Pomieszczeniami o powierzchni 153,2 m² w budynku Rynek 12 w Rzeszowie, zajmowanymi na stałą ekspozycję Muzeum Historii Miasta Rzeszowa. Udostępnienie pomieszczeń odbywa się na podstawie umowy użyczenia z Gminą Miastem Rzeszów. Muzeum użytkuje pomieszczenia jedynie w godzinach pracy i otwarcia ekspozycji dla zwiedzających.

Regionalną Składnicą Zabytków Archeologicznych, która jest zamiejscowym Oddziałem, położonym w miejscowości Zgłobień w gminie Boguchwała. Jest to obiekt wolnostojący. Budynek posiada dwie kondygnacje w tym użytkowe poddasze i jest częściowo podpiwniczony. RSZA jest zrewitalizowanym dawnym XVI dworem – spichlerzem adaptowanym na potrzeby magazynowe, w którym przechowywane są w zdecydowanej większości fragmenty ceramiki (naczyni) pradziejowej pozyskiwanej podczas badań archeologicznych na terenie południowo-wschodniej Polski.

Lokalem mieszkalnym o pow. 66,90 m², w budynku przy ul. Roderyka Alsa 3/1 (położonym ok. 50 m od Muzeum). Lokal jest administrowany przez Wspólnotę Mieszkańców Właścicieli Lokali w Rzeszowie. Od 2014 roku w lokalu mieszkalnym jest zorganizowany magazyn sprzętu wystawienniczego i sprzętu do ewakuacji zbiorów w przypadku wystąpienia zagrożenia.

Inwestycje:

W najbliższych latach przedmiotem szczególnej uwagi jeśli chodzi o zakupy inwestycyjne będzie zabieganie o środki na zakup eksponatów do wiodących kolekcji muzeum. Wnioski będą kierowane przede wszystkim do programów MKiDN. Będziemy także uważnie obserwować możliwości pozyskania środków w ramach nowego rządowego programu „Polski Ład”. Jeżeli wystąpi taka możliwość chcielibyśmy zainicjować projekt kompleksowej modernizacji infrastruktury budynków Muzeum Okręgowego w Rzeszowie przy ul. 3 Maja 19 i Rynek 6. Zadanie obejmowałoby remont budynku zabytkowego w zakresie sal wystawowych (wraz z nową aranżacją) i magazynów, wymianę instalacji wewnętrznych wraz z montażem instalacji fotowoltaicznej, wymianę instalacji teleinformatycznej (w tym serwerowni) wraz z instalacją monitoringu obejmującą wszystkie pomieszczenia muzealne wraz z otoczeniem, modernizację instalacji centralnego ogrzewania wraz z montażem wymiennikowni pozwalającej podłączyć się do miejskiej sieci ciepłowniczej, montaż wentylacji mechanicznej i klimatyzacji we wszystkich pomieszczeniach wystawowych, biurowych i magazynowych wraz z rekuperacją (odzyskiem ciepłego powietrza); montaż windy do przewożenia i przenoszenia eksponatów z poddasza na pierwsze piętro lub parter budynku zabytkowego; konserwację wszystkich polichromii w zabytkowym budynku Muzeum; wyburzenie starych i wybudowanie nowych (jedno lub dwupiętrowych) magazynów gospodarczych na terenie Muzeum dostosowanych do współczesnych standardów. Dla budynku przy ul. Rynek 6: wymiana całości stolarki okiennej; remont elewacji od strony Rynku i ul. Króla Kazimierza, remont magazynów zbiorów.

Komunikacja zewnętrzna

Główne zadanie w promowaniu działań instytucji i udzielaniu informacji przypadnie Działowi Edukacji, Promocji i Cyfryzacji który działać będzie w porozumieniu z dyrektorem. Działalność upowszechnieniowa i informacyjna będzie realizowana także w oparciu o własne wydawnictwa oraz informacje zamieszczane na stronie internetowej muzeum – www.muzeum.rzeszow.pl, www.muzumetnograficzne.rzeszow.pl a także w mediach społecznościowych. Pracownicy muzeum są także zapraszani do licznych programów lokalnej telewizji oraz zabierają głos na antenach radiowych regionalnych rozgłośni radiowych. Będziemy korzystać z zaproszeń redakcji aby nasze działania i oferta docierała do najszerzej grupy odbiorców. Zamieszczamy także artykuły i informacje na łamach prasy regionalnej. Odpowiedzi na pytania stron kierowane za pośrednictwem poczty elektronicznej czy platformy epuap udzielane będą w okresach określonych przepisami. Muzeum prowadzić będzie politykę prywatności stosując regulacje dotyczące ochrony danych osobowych.

Gospodarka finansowa

Instytucja działa przede wszystkim w oparciu o dotację podstawową oraz dotacje celowe przyznawane przez Organizatora – Samorząd Województwa Podkarpackiego. W roku 2021 dotacja ta wynosi 4.171.260,00 zł (w tym na II etap remontu skrzydła zachodniego i południowego budynku Muzeum przy ul. 3 Maja 19), co stanowi 80,6% przychodów. Ponadto muzeum rokrocznie składa wnioski o przyznanie dofinansowania projektów w ramach Programów MKDniS oraz dotacje celowe z innych źródeł, w tym UE. W 2021 r. Muzeum kończy 2-letni projekt współfinansowany ze środków INTERREG PLSK 2014-2020 pn. „EtnoCarpathia”. W kolejnych latach również zamierzam korzystać z możliwości pozyskania dodatkowych środków ze źródeł zewnętrznych na realizację wskazanych zadań i programów. Zakładam, że Muzeum będzie składać co najmniej jeden wniosek rocznie, a pozyskane przychody będą się kształtowały na poziomie ok. 50 tys. zł rocznie. Muzeum pozyskuje środki finansowe ze sprzedaży usług statutowych, m.in. ze sprzedaży biletów wstępu i wydawnictw muzealnych, usług archeologicznych, konserwatorskich, a także wspomagających edukację. Dodatkowo, prowadzi dodatkową działalność gospodarczą, z której pozyskuje przychody m.in. z najmu pomieszczeń, usług handlowych, z zakresu grafiki komputerowej, promocyjno-reklamowych i in. W strukturze przychodów

w 2021 r. udział przychodów własnych stanowi ok. 3,4% całości przychodów. Z tych środków w większości finansować będziemy działalność merytoryczną zwłaszcza organizację wystaw własnych, publikowanie katalogów zbiorów i rezultatów badań, oraz konserwację zbiorów. Zaplanowany na 2021 r. poziom przychodów własnych został ostrożnie skalkulowany z uwagi na znaczne ograniczenia związane z wprowadzonym w marcu 2020 r. stanem epidemii w związku z zakażeniami wirusem SARS-CoV-2. Stan ten do dnia dzisiejszego nie został odwołany, nic nie wskazuje na to, aby w najbliższym czasie sytuacja uległa zmianie.

Pomimo wszystko, planujemy sukcesywny wzrost przychodów własnych ze sprzedaży biletów wstępu do muzeum oraz na zajęcia edukacyjne na poziomie 10% rocznie. W przypadku realizacji remontu generalnego w budynku głównym istnieje realne zagrożenie, że wzrost przychodów może nie zostać zrealizowany. Będziemy poszukiwać innych możliwości pozyskiwania środków m.in. odpłatnej edukacji muzealnej oraz udostępniania wystaw online.

Ze względu na ograniczony rynek sponsorski nie przewidujemy znacznego wzrostu środków pochodzących w tych zasobów w latach 2022 – 2027.

Współpraca krajowa i zagraniczna

Muzeum współpracuje stale bądź okazjonalnie z kilkudziesięcioma muzeami, instytucjami kultury i instytutami naukowymi w całym kraju w zakresie wypożyczania eksponatów na wystawy tematyczne i wymiany wydawnictw. Są to Muzea Narodowe w: Warszawie, Krakowie, Lublinie, Szczecinie, Kielcach, Gdańsku, Poznaniu i we Wrocławiu; Muzea Okręgowe w: Toruniu, Nowym Sączu, Tarnowie, Sandomierzu, Bydgoszczy; Muzea Archeologiczne w: Gdańsku, Krakowie, Poznaniu, Wrocławiu oraz Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie; Muzea Regionalne w: Tomaszowie Lubelskim, Brzozowie, Dębicy, Jaśle, Mielcu, Sokołowie Małopolskim, Stalowej Woli, Pilźnie; Muzeum Samorządowe Ziemi Strzyżowskiej w Strzyżowie, Muzeum – Zamek w Łańcucie, Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej, Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku, Muzeum w Przeworsku, Muzeum w Jarosławiu, Muzeum Ziemi Leżajskiej w Leżajsku, Muzeum Zabawy w Zabawek w Kielcach, Muzeum w Grudziądzu, Muzeum Ziemi Chełmskiej w Chełmie, Muzeum Etnograficzne we Włocławku, Muzeum Zamojskie w Zamościu, Muzeum Historii Miasta w Zduńskiej Woli, Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu, Muzeum Śląska Opolskiego w Opolu, Muzeum Kresów w Lubaczowie, Muzeum Podkarpackie w Krośnie (+ Skansen Archeologiczny Karpacza Troja w Trzcinicy), Muzeum Podlaskie w Białymstoku, Muzeum Częstochowskie w Częstochowie, Muzeum Śląskie w Katowicach, Muzeum w Gliwicach, Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, Muzeum w Koszalinie, Muzeum Krakowa, Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Biuro Wystaw Artystycznych w Krośnie, Biuro Wystaw Artystycznych w Rzeszowie, Muzeum Towarzystwa Jezusowego Prowincji Polski Południowej w Starej Wsi, Muzeum Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. Ten rodzaj współpracy zamierzam kontynuować z pożytkiem dla Muzeum i zainteresowanych stron. Udzielamy także wsparcia dla naukowców, studentów, regionalistów szkół i innych instytucji kultury w zakresie dostępu do zasobu eksponatów, archiwaliów i ikonografiki. Muzeum będzie udzielać licencji na wykorzystywanie wizerunków zbiorów w miarę potrzeb zgłaszanych przez instytucje i osoby prywatne. Odpowiadać będziemy na zlecenia przeprowadzania kwerend we własnym zasobie. Od 2013 roku Muzeum intensywnie rozwija współpracę z instytucjami zagranicznymi. Umowy o partnerstwie w zakresie organizacji wystaw i innych form muzealnych zawarto z Muzeum Andrasa Josy w Nyiregyhazie (Węgry), Wschodniopolskim Muzeum w Koszycach, Lwowskim Muzeum Historycznym. W następnych latach zamierzam utrzymać współpracę z ww. instytucjami będziemy zainteresowani rozwojem współpracy z muzeami, z którymi nawiązaliśmy kontakt w latach 2020 i 2021 tj. z Muzeum Historycznym w Trokach (Litwa) oraz z Muzeum Narodowym w Zadarze (Chorwacja). W ramach projektów współpracy transgranicznej Interreg PL-SK realizujemy wspólne projekty z Muzeum Regionalnym w Preszowie i domem Kultury we Vranowie. Współpraca ta zaowocuje m.in. możliwością zwiedzania wystaw przy wykorzystaniu technologii VR.

Inne

Zgodnie z zapisem naszej misji Muzeum Okręgowe w Rzeszowie będzie otwarte na zmieniające się potrzeby współczesnego odbiorcy. Tradycyjny model udostępniania zbiorów mający stałą znaczącą grupę zwolenników, będzie dominował w naszych działaniach. Nie zamykamy się jednak na innowacyjne sposoby upowszechniania zbiorów i angażowania publiczności do aktywności w życiu kulturalnym. Elastycznie będziemy dostosowywać ofertę do zgłaszanych potrzeb i zainteresowań odbiorców.

Opracował: Bogdan Kaczmar